

קיום מצוות שביעית

קיום מצוות שביעית, לפי רוחה ולא רק לפי הלכתה

כתב רמב"ם:

"אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הן, ראוי להתבונן בהם. וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם!" (הל' תמורה, פ"ד הי"ג).

הרי שמוטל עלינו לחקור בטעם מצוות "שביעית" הבאה לקראתנו בעוד חדשים מספר. מגדולי המפרשים טעמי המצוות הרי הוא ספר "החינוך". וכך הוא כותב על השביעית (בפרשת משפטים, מצוה פ"ד): "משורשי המצוה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם". כלומר לבל נטעה לחשוב "עולם כמנהגו נוהג", שעולמנו היה קיים תמיד מעצמו, ללא התחלה, ללא מנהיג וללא משגיח. אלא אדרבה, כמו שמצוות השבת (בכל שבוע ושבוע בחיינו) מלמדת אותנו שהעולם נברא ע"י בורא ית"ש, והוא המפקח ומתעניין ומוביל ומשגיח בכל פרטי קיום העולם, כך כל שנה שביעית עלינו להחדיר שוב לתודענו הכרה חיה ופעילה זו.

ומוסיף "ספר החינוך":

ועוד יש תועלת [שניה] נמצא בדבר (קיום מצות שביעית) לקנות בזה מדת הוותרנות. כי אין נדיב כנותן בלי תקוה אל הגמול. [ומוסיף נימוק שלישי] ועוד יש תועלת אחרת, שיוסיף האדם בטחון בשם יתברך. כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר (לעולם) [לבני העולם] כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל משפחתו כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות (הקמצנות) ולא מיעוט הבטחון" [בה].

הרבה עיונים הלכתיים הושקעו בנושא השביעית, זה כבר מאה שנה. [א] האם יש קדושת שביעית בפירות של גוים? [ב] האם המצוה בימינו היא דאורייתא, דרבנן, או חסידות בלבד? [ג] איזו שנה היא השביעית, לפי החשבון מאז חורבן בית מקדשנו [ד] האם יש להתיר גידולי מים, או גידולים בעציץ שאינו נקוב, או גידולים מתחת לתקרה? [ה] האם מי שעבר על איסור "שמור ונעבד" פירותיו נאסרו? [ו] האם אין ב"היתר המכירה" לגוי משום איסור "לא תחנם" [ואי עביד לא מהני] ועוד הלכות אקטואליות.

אבל מתוך כל אלפי פרטי ההלכות הנידונות בשפע מבורך של ספרים, חוברות ועלונים שהם יבול ציבור שומרי המצוות בכל שנה שביעית לענין מצוה זו, כלום אין

עלינו לתת דעתנו על "רוחניות" המצוה, הטעם האידיאלי והרעיוני של המצוה? כמאמר הנפוץ, מרוב ההבטה בעצים לא רואים את מכלול היער.

לפי דברי ספר "החינוך" שהבאנו, רצה ה' שנתחנך למדת הוותרנות. כאשר בעל השדה, או בעל האילן, או בעל הפרדס מפקיר את שדהו, הוא מכריז בכך קיום הפסוק "והארץ לא תמכר לצמיתות, כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתה עמדי" (ויקרא כה, כג). כלשונם המתוקה של חז"ל: "זרעו שש, והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא" (סנהדרין לט ע"א). כלומר עלינו להיות משוכנעים שהאדמה בידינו היא רק בהשאלה, ואין לנו בעלות מוחלטת עליה. כאשר "בעל הבית" האמתי (הקב"ה) גוזר עלינו: תתנו לכל אדם אחר רשות להכנס לשדות שלכם ולאכול כפי אוות לבו (לפני גזירת ספחים); כאשר כל אחד יכול להכנס לבוסתן חברו וללקוט מזון לשלוש סעודות ולקחת אתו הביתה, ואנו שמחים בזה ששיתפנו בזה כל אחינו ואחיותינו, אין לנו עליונות מוסרית גדולה מזו. [העיר מרן הראי"ה, שכך הוא מהתורה. אבל מדרבנן אם בעל השדה ובעל האילן אינם מרשים, אסור לאדם אחר לקחת בניגוד לרצונם].

וכך אנו רואים מההלכה השניה של שביעית, ביטול כל החובות. כאשר הלוינו כסף לזולת, ואין בכוחו להחזיר במועד, מצווה התורה אותנו על ביטול החוב [עד שבא הלל ותיקן פרוזבול, כי חשש שמפני איסור התורה להפרע חובו, ימנעו הרבה מלהלוות כסף לעניי ישראל]. מה יש במצוה זו? אלא חינוך ותודעה כי הלוינו לאחינו, "אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך", מי שהוא אחינו, בן משפחתנו (עיי' דברי רש"י הירש, שמות כב, כד). הרי היה בידינו עודף כסף, ולכן היתה ביכולתנו להלוות לו. לפעמים צריכים אנו גם לוותר לו על החוב כאשר אין ביכולתו לשלם. ונשמח בזה שהועלנו לו!

כך לשונו הטהורה של מרן הראי"ה:

"שנת שבתון מוכרחת היא לאומה ולארץ! שנת שקט ושלוה, (באין) [בלי] נוגש ורודה. 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמיטה להשם'" (דברים טו, ב). שנת שוויון ומרגוע, התפשטות הנשמה בהרחבתה אל היושר האלוהי המכלכל חיים בחסד. אין [כבר] רכוש פרטי מסויים, ולא זכות [בעלות] קפדנית. ושלוה אלוהי שורר על כל אשר נשמה באפו. 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, תהיה כל תבואתה לאכול' (ויקרא כו, יז). אין חילול קודש של קפדנות רכוש פרטי בכל תוצאות יבולה של שנה זו. וחמדת העושר, המתגרה ע"י המסחר, משתכחת. 'לאכלה ולא לסחורה' (פסחים נב ע"ב). עין טובה והוקרה נאמנה באה לכל ברכת השם אשר בפרי הארץ. 'לאכלה ולא להפסד'. והאדם חוזר אל טבעו הרענן, עד אשר לא יצטרך לרפואות למחלות, שהן באות ברובן ע"י הריסת המשקל [האיזון הנורמלי] של

החיים, בהתרחקם מטהרת הטבע הרוחני והחומרי. 'לאכלה, ולא למלוגמא ולא לרפואה'. וכו'. בשנה זו מתגלה צביונה של האומה בכליל הודה" ("שבת הארץ", הקדמה, מהד' שנת תשי"א, עמ' ח-ט).

אם מקיימים אנו את המצוה החמודה הזו בליווי המוסר והרעיון המתלווה אליה, כמה רוממות יש בה, כמה שגב! ע"י מצוה זו באים אנו לאהבת ישראל, לאהבת אחים.

ומזה לנושא כאוב שהזדקר לפנינו זה כבר כמה שנים. האם עדיף לקנות פירות ותוצרת של הערבים, כדי להיות מן "המהדרין" ולא להזדקק להערמה של "היתר מכירת הארץ" לגוי? או האם עדיף לקנות תוצרת מחקלאים יהודים, אשר חלק מהם גם מהדרים לגדל יבול במצעים מנותקים [עציץ שאינו נקוב], או תחת תקרה [בחממה]. עיין דברינו להלן ב"נספח".

גם בזמנו של מרן הרב אברהם קוק נמצאו כמה שהעדיפו לקנות דוקא יבול ערבי. ואמנם בזה הם גרמו נזק רב לאותם חקלאים יהודים, העמלים למצוא פרנסתם. וכך הראי"ה כתב בתלונה קשה לגאון ר' חיים ברלין, מרבני ירושלים (בשנת תר"ע, 1910):

"עטי תרעד בידי למעשה הנבלה אשר נעשתה כעת לאחינו יושבי המושבות. כי אחרי אשר הוחזק הדבר עד כה שלא ליתן הכשר ל[יבול] הגוים, כדי לא לדחוק את רגלי ישראל המדוכאים ומיוגעים בעוניים, ועיניהם תלויות למחיייתם ע"י פדיון [תשלום עבור] הענבים, וכו' וכו'. נמצאו חותרי מחתרת אשר יעצו בסתר לקנות דוקא מהגוים, ולהרים קרן צרינו, השוחקים על משבתנו! איך שאנחנו בעצמנו רודפים את אחינו בני בריתנו [היהודים]. אי שמים!"

[וממשיך הרב] "אין לשער גודל החרפה וחילול השם ועוצם הרישעה שיש בזה. דמי לבבי כסיר ירתחו, וכאבי עד לשמים מגיע, מהמצב האיום הזה. מהנפילה של תורה ויראת שמים אמיתית שיש בענין זה. ירא נא כבוד גאונו לתקן את המעוות כפי היכולת" ("אגרות הראי"ה", ח"א עמ' שנ"ה).

הקורא המלים הללו בעיון כראוי, מתרשם עמוקות מנוראות פלצות צערו של הרב לא רק על קציצת פרנסתם של החקלאים היהודים, אלא "מהנפילה של תורה ויראת שמים אמיתית שיש בענין זה". לקנות אצל צוררינו? לפרנס את שואפי דמינו? והכל באיציטלא של "הידור במצוות" כביכול? ומה נאמר בימינו כאשר לצערנו מנוסים אנו בכוונותיהם הזדוניות של האוכלוסיה הערבית שבינינו ושבגבולותינו. יעידו למעלה מאלפיים ההרוגים מאז 1990, ועוד הרבה יותר פצועים. כיצד בכל שנה שביעית נעזור לאוכלוסיה עוינת, ונמנע מלפרנס את אחינו היהודים? והרי מדובר בספקות בהלכה שהיא במצוה מדרבנן [כן דעת "חזון איש" וכמעט כל הפוסקים] וכל ספק לקולא. [עיין נספח בסוף מאמרנו].

כלום כל זה מתאים לרעיון המצוה, לפנימיות המצוה, בו חונכנו ע"י ספר "החינוך" ועוד גדולים? אם באמת ובתמים אנו רוצים לקיים המצוה כמאמרה, עלינו להרבות אחווה, וותרנות הדדית, "עין טובה" וחמלה על הזולת. אם אמנם בימינו איננו מקיימים מצות ביטול חובות כספיים, אבל לכל לפחות לא נשכח את הכיוון המרכזי של המצוה, אהבת ישראל.

ועל הטעם הנוסף שבמצוה, מצוות הבטחון בה', ניחד הדיבור במאמר עתידי נוסף.

נספח:

ההיתר להשתמש ביבול החקלאים היהודים בשנה השביעית, מבוסס על שלשה עקרונות. [א] יש הפקעת האיסור ע"י מכירת האדמות לנכרים. הרב אברהם קוק השתמש בה משום שעת הדחק למרות שהיה מודע לקושי המוסרי וההלכתי שבדבר (עיין סוף ספרו "שבת הארץ"). ודאי כי כולנו היינו שמחים אילו קיימנו מצות שביעית כפשוטה, בלי הערמה. אבל לעומת זאת, כל אחד מאתנו המשתמש בהערמה למכור את חמצו לנכרים לפני בוא ימי הפסח, אל לו להתלונן על ההפקעה האחרת לענין שביעית. כי המחזיק מאכלי חמץ בארונות ביתו [וכן במחסני ענק של החנויות והסופרמרקטים] ויודע בודאות שהנכרי לא יממש את קנינו, הוא בבעיה דאורייתא של "תשביתו" (ואותו ההפקד שאומר בפיו אינו משכנע כל כך). אבל שביעית היא ע"פ רוב הפוסקים רק איסור דרבנן. כיצד אפשר שהמשתמש בהפקעה נגד איסור תורה יתלונן על המשתמש בה באיסור דרבנן? [עיין אנצקלופדיה תלמודית, ערך: הערמה].

[ב] עוד יש לציין כי הרבה מהתוצרת החקלאית היא מה שגדלה בחממות, וזה היתר מרווח ע"פ דברי תלמיד הגר"א ר' ישראל שקלאווער, מחבר "פאת השולחן" (סוף סי' כ). וכבר ה"חתם סופר" ("תורת משה", דברים דף נד) קרא לו "נשיא ארץ ישראל" והכיר בגדולתו על פני שאר חכמי דורו, עיי"ש דבריו. וגם ה"חזון איש" אמר עליו ועל פסק שלו "כבר הורה זקן" (חזון איש, זרעים, עמ' 294). ובצירוף היתר שלישי, [ג] שמשתמשים במצעים מנותקים (עציץ שאינו נקוב) אמר החזון איש שאין למחות בהם כי יש להם על מה לסמוך (שם, דף 303).

ואמנם החזון איש בספרו כתב שנוטה להחמיר, אבל הרב קלמן כהנא מעיד שבפועל ולמעשה החזון איש הורה להקל ("הליכות שדה", מכון לחקר החקלאות ע"פ תורה, שנת תשנ"א, סיון עמ' 7-8). ובכתב עת "מוריה" (אלול תשל"ט) הביאו אגרת החזון איש שם כותב ומאשר שהותר להם חקלאות כזו. נוסף על כך, שלשה מגדולי הפוסקים מתירים במפורש, גם אחרי שראו דברי החזון איש בספרו (שם מחמיר). הגאון הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי ("ספר השמיטה", מוסד הרב קוק, עמ' טז-יז); וכן הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך (שו"ת מנחת שלמה, ח"ג סי' קנח, אות ז); וכן דעת הגאון ר' עובדיה יוסף (דבריו הובאו ב"לקוט יוסף", שביעית, ח"א עמ' רי"ח). ועוד רביעי המתיר הוא "ערוך השולחן" (הל'

זרעים, שמיטה, פרק טז, סעיף א. ולדעתו כך מסכים הרמב"ם!). וכלל בידינו כשיש ספק בדרבנן ומחלוקת בין הפוסקים, אפשר להקל (רמב"ם, הל' ממרים, סוף פ"א).

הרמב"ם עצמו (תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, סוף סי' שי) כתב שהמחמיר יחמיר לעצמו. "וכבר בארנו שהראוי להתיר לכל בני אדם כל מה שאפשר להתיר, ולא נטריח עליהם. ויש לאדם האחר בינו לבין עצמו שיחמיר על עצמו כל מה שירצה". ועיין על נושא זה בדברי מרן הראי"ה ("ארח משפט", עמ' קכג).